

ΜΑΡΙΑ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Ρίζες και θεμέλια

Οδόσημα
της Ιστορίας του Ελληνισμού

σε συνεργασία με τον
ΜΑΚΗ ΠΡΟΒΑΤΑ

Η ΜΑΡΙΑ ΕΥΘΥΜΙΟΥ γεννήθηκε στη Λάρισα το 1955. Σπούδασε Ιστορία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη Σορβόνη. Είναι καθηγήτρια Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο οποίο διδάσκει από το 1981.

Από το 2007 διδάσκει δωρεάν, σε όλη την Ελλάδα, κύκλους παγκόσμιας και ελληνικής Ιστορίας. Τα μαθήματα αυτά έχουν καλύψει περί τις 3.500 ώρες διδασκαλίας και τα έχουν παρακολουθήσει δεκάδες χιλιάδες άτομα. Έχει συγγράψει και επιμεληθεί έξι βιβλία Ιστορίας. Έχουν δημοσιευθεί περί τα 70 άρθρα και συμβολές της σε επιστημονικά συνέδρια και περιοδικά Ιστορίας, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Το έτος 2013 τιμήθηκε με το Βραβείο Εξαιρετης Πανεπιστημιακής Διδασκαλίας εις μνήμην Β. Ξανθόπουλου - Στ. Πνευματικού.

Ο ΜΑΚΗΣ ΠΡΟΒΑΤΑΣ γεννήθηκε το 1961 στην Αθήνα. Είναι απόφοιτος της Οδοντιατρικής Σχολής Θεσσαλονίκης. Από το 1999 κάνει ραδιοφωνικές εκπομπές (ΕΡΑ, ΒΗΜΑ fm και τώρα στον Athens Voice Radio) και από το 2019 παρουσιάζει την εκπομπή «Άξιον Διαλόγου» στο Action 24. Έχει πάρει πάνω από 350 συνεντεύξεις από ξένους και Έλληνες επιστήμονες, πανεπιστημιακούς, πολιτικούς, συγγραφείς και καλλιτέχνες (για το ΒΗΜΑ, το ΒΗΜΑgazino, την Athens Voice και το περιοδικό ΙΣΤΟΡΙΑ), μεταξύ αυτών: Stephen Hawking, Dario Fo, Noam Chomsky, Eric Hobsbawm, Yuval Noah Harari, Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, Irvin Yalom, Αρχιεπίσκοπος Αναστάσιος, John Cleese, Eduardo Galeano, Patti Smith, John Malkovich, Mikhail Baryshnikov.

Συνεργάστηκε στη συγγραφή των βιβλίων: *Στον τρίτο βράχο από τον Ήλιο*, με τον θεωρητικό φυσικό Δημήτρη Νανόπουλο, *Μόνο λίγα χιλιόμετρα. Ιστορίες για την Ιστορία*, με την ιστορικό Μαρία Ευθυμίου, *Από το Ντεσεβό στο Drone*, με την Άννα Διαμαντοπούλου, *Όλα σε μία ζωή*, με τον διαστημικό επιστήμονα Σταμάτη Κριμιζή.

ΜΑΡΙΑ ΕΥΘΥΜΙΟΥ

Ρίζες και θεμέλια

Οδόσημα της Ιστορίας του Ελληνισμού

σε συνεργασία με τον

ΜΑΚΗ ΠΡΟΒΑΤΑ

«Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου».

Εκδόσεις Πατάκη – Ιστορία * Διαχρονικές μελέτες * Μαρία Ευθυμίου (σε συνεργασία με τον Μάκη Προβατά), *Ρίζες και θεμέλια. Οδόσημα της Ιστορίας του Ελληνισμού* * Εικαστικό εξωφύλλου: Χρήστος Μποκόρος * Copyright© Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη), Μαρία Ευθυμίου και Μάκης Προβατάς, 2020 * Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Οκτώβριος 2020 * ISBN 978-960-16-9065-0

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Ας πάρουμε την Ιστορία της Ελλάδας απ' όσο πιο παλιά μπορούμε. Τι γνωρίζουμε για τη γεωγραφία της περιοχής πριν καν πατήσουν το πόδι τους οι πρώτοι κάτοικοι εδώ;

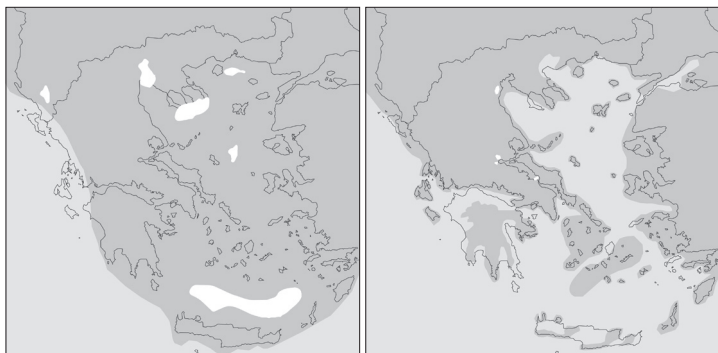
Η ελληνική χερσόνησος, το Αιγαίο, το Ιόνιο, τα παράλια της Μικράς Ασίας, οι περιοχές στις οποίες ιστορικά κατοικούν οι Έλληνες, βρίσκονται πάνω στο σημείο σύγκρουσης της ευρασιατικής με την αφρικανική πλάκα και, ως εκ τούτου, όπως μας λένε οι ειδικοί, έζησαν μεγάλες γεωλογικές μεταβολές στον βαθύ χρόνο. Τούτο αποδεικνύεται και από ευρήματα οστών ζώων της Αφρικής και της Ασίας –όπως ιπποπόταμων, καμηλοπαρδάλεων, ρινόκερων, ελεφάντων– που έχουν εντοπισθεί στη Μακεδονία, τη Θεσσαλία, την Αττική, την Πελοπόννησο, την Κρήτη, τη Ρόδο, την Τήλο και αλλού. Τα ζώα αυτά ήταν, ως φαίνεται, σε θέση να περιπλανηθούν στην ευρύτερη περιοχή μέσω των λωρίδων γης που ένωναν τις

αποκομμένες σήμερα, λόγω της θάλασσας, στεριές και τα πολυάριθμα νησιά.

Σε συνάφεια με αυτά, τι γνωρίζουμε για τους πρώτους ανθρώπους που εμφανίζονται στην περιοχή;

Η παρουσία του ανθρώπου στον σημερινό ελληνικό χώρο, με τα μέχρι σήμερα ευρήματα, πηγαίνει βαθιά πίσω στον χρόνο. Παλαιολιθικά εργαλεία εκατοντάδων χιλιάδων ετών έχουν βρεθεί στην Κέρκυρα, ενώ ανθρώπινο κρανίο που εντοπίστηκε στο σπήλαιο των Πετραλώνων της Χαλκιδικής χρονολογείται περίπου στα 300.000 χρόνια πριν. Θέσεις με ευρήματα 60.000 έως 30.000 χρόνων έχουν εντοπισθεί σε περιοχές της Θεσσαλίας, της Αργολίδας, της Ηπείρου, και υποδεικνύουν νομαδική ζωή ατόμων που ζούσαν από την αλιεία, το κυνήγι, την καρποσυλλογή. Σταδιακά, οι θέσεις με νεότερα ευρήματα αυξάνονται.

Ωστόσο, θα πρέπει να τονισθεί ότι, στην ελληνική χερσόνησο, τα νησιά και σε μεγάλο τμήμα της Βαλκανικής, δεν έχουν εντοπισθεί –μέχρι στιγμής τουλάχιστον– σπηλαιογραφίες με ζωγραφικό διάκοσμο, σε αντίθεση με περιοχές της δυτικής Ευρώπης, όπως η Γαλλία ή η Ισπανία, στις οποίες

Ο ελλαδικός χώρος, 17 εκατ. χρόνια πριν (αριστερά), 3,5 εκατ. χρόνια πριν (δεξιά).

έχουν βρεθεί σπήλαια με πλούσιο ζωγραφικό διάκοσμο του 40000-20000 π.Χ. Τούτο προκαλεί τις συζητήσεις και τους προβληματισμούς των ειδικών, χωρίς ακόμα να μπορεί να δοθεί κάποια πειστική εξήγηση. Αντιθέτως, στον ελλαδικό χώρο, στην Καβάλα, την Κρήτη, την Άνδρο, τη Σύρο, την Αστυπάλαια και αλλού, έχουν εντοπισθεί υπαίθριες βραχογραφίες, καθώς και γραφήματα πάνω σε υλικά δομής, είτε των προϊστορικών –της τέταρτης περίπου χιλιετίας π.Χ.– είτε των ιστορικών χρόνων. Τα περισσότερα απ' αυτά έχουν γίνει με την τεχνική της επίχρωσης και έχουν παραστά-

σεις κυρίως θαλασσινές όπως πλοία, σπείρες, αλλά και αποτυπώματα πελμάτων και άλλα θέματα. Φυσικά, στο μέλλον, καινούρια ευρήματα ίσως διευρύνουν τις γνώσεις μας επί του πεδίου.

Έχουμε στοιχεία για το ποιες ήταν οι δραστηριότητές τους; Πώς ζούσαν αυτοί οι άνθρωποι;

Αυτοί οι νομάδες κυνηγοί και καρποσυλλέκτες μπήκαν, κάποια στιγμή, στη φάση της γεωργίας. Με βάση τα μέχρι τώρα ευρήματα, οι πρώτες γεωργικές εγκαταστάσεις εντοπίζονται, στον ευρύτερό μας χώρο, περίπου στο 7000 π.Χ., δηλαδή σχεδόν 9.000 χρόνια πριν, οπότε η ζωή των εδώ κατοικούντων αρχίζει να στηρίζεται στη γεωργία αλλά και στην εκτροφή ζώων – κυρίως αιγοπροβάτων. Η Θεσσαλία μοιάζει να έχει την τιμητική της την περίοδο αυτή, το ίδιο όμως και δεκάδες άλλα σημεία σε ολόκληρη την ελληνική χερσόνησο και σε νησιά, όπως η Κύπρος και η Κρήτη.

Τομή θα αποτελέσει η τρίτη χιλιετία π.Χ. λόγω του γεγονότος ότι γίνεται γνωστή η χρήση του μετάλλου και αρχίζει να αναπτύσσεται η μεταλλουργία στην περιοχή, με σημαντικότερο χρησιμοποιούμενο υλικό τον χαλκό. Τότε, μετά το 3000

περίπου π.Χ., αναπτύχθηκαν μεγάλοι πολιτισμοί στην περιοχή μας: ο μινωικός στην Κρήτη, περίπου από το 3000 έως το 1450 π.Χ.: ο μυκηναϊκός, από το 1700 έως το 1100 π.Χ.: ο κυκλαδικός, από το 3000 έως το 1100 π.Χ.: ο πολιτισμός του Χαλκού στη χαλκοφόρα Κύπρο, από το 2300 έως το 1000 π.Χ.

Η Γόνιμη Ημισέληνος, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, έδωσε τη Γεωργική Επανάσταση περί τη 13η με 12η χιλιετία π.Χ. Γιατί πήρε τόσο μεγάλο διάστημα, μέχρι το 7000 περίπου π.Χ., ώστε η επανάσταση αυτή να έρθει στην περιοχή μας, μια περιοχή τόσο κοντινή;

Η Ινδία, η Κίνα, η Ελλάδα ανήκουν στις περιοχές που, αναλογικά, μπήκαν γρήγορα στη Γεωργική Επανάσταση – πάντα μετά τις, ως φαίνεται, παγκοσμίως πρωτοπόρες περιοχές της Εγγύς και Μέσης Ανατολής. Στις πρωτοπόρες αυτές περιοχές, η γεωργία βρίσκεται ήδη σε πιο ώριμη φάση κάπου κοντά στο 11000 π.Χ., αν και πρόσφατα ευρήματα τείνουν να τοποθετήσουν την αρχή ακόμα ενωρίτερα. Γενικά, πιστεύεται ότι η ανθρωπότητα ξεκίνησε τη μακρά διαδικασία κατάκτησης της γεωργίας προς το τέλος της Εποχής των Πα-

γετώνων, μετά το 15000 π.Χ., όταν οι θερμοκρασίες της γης άρχισαν να ανεβαίνουν πλέον αισθητά. Επί κάποιες χιλιάδες χρόνια, άνθρωποι πειραματίζονταν προφανώς με τη γεωργία, έως ότου ασχοληθούν, τελικά, οριστικά με αυτή, εκεί γύρω στο 11000 π.Χ., σε περιοχές της Εγγύς και Μέσης Ανατολής, όπως είπαμε.

Η πραγματική απόσταση του χρόνου, δηλαδή, ανάμεσα στο 11000 και το 7000 π.Χ. δεν είναι τόσο μεγάλη όσο φαίνεται, αν μάλιστα υπολογίσει κανείς τη μικρή κινητικότητα των ανθρώπων τότε, άρα και τους αργούς ρυθμούς μετάδοσης γνώσης και κατακτήσεων. Εξάλλου, στο σημείο αυτό πρέπει να τονισθεί πως, κατά τη γνώμη ειδικών, η διάδοση της γεωργίας δεν έγινε αναγκαστικά με τη διάχυση της κατακτηθείσης γνώσεως εκ μέρους των πρωτοπόρων, αλλά συνέβη και ανεξάρτητα, ως τοπική κατάκτηση, σε διάφορα σημεία της γης. Για την Κεντρική Αμερική, τουλάχιστον, είμαστε βέβαιοι ως προς αυτό, γιατί η συγκεκριμένη περιοχή μπήκε στη γεωργία περί το 3000 π.Χ. χωρίς να έχει καμία επαφή με την Ευρασία και τις εκεί πραγματικότητες.

Πριν από τους πρώτους Έλληνες, ποια φύλα ξέρουμε ότι ήταν εγκατεστημένα στην περιοχή;

Γνωρίζουμε ελάχιστα για τους κατοίκους της περιοχής πριν τους Έλληνες. Εκείνο που συνάγεται από διάφορες ενδείξεις είναι ότι ήταν πολλά φύλα κατεσπαρμένα στον ευρύτερο χώρο, όπως Λέλεγες, Πελασγοί, Αίμονες, Δρύοπες κ.ά., και ότι στις γλώσσες τους συχνά υπήρχαν τα επιθήματα νθ, δν, μν, σσ ή ττ, που έχουν διασωθεί μέχρι σήμερα σε ονόματα φυτών και σε τοπωνύμια, για παράδειγμα «νάρκισσος», «Ζάκυνθος», «Κόρινθος», «Λάρυμνα», «Άμφισσα», «Τίρυνθα», «Λυκαβηττός» και λοιπά.

Ο όρος που συνήθως χρησιμοποιείται για την εμφάνιση των Ελλήνων στην ευρύτερη περιοχή είναι ότι αυτή συνέβη με «κάθοδο» κάποιων φύλων. Τι γνωρίζουμε για το θέμα αυτό;

Υπάρχουν πολλές θεωρίες για το πότε και πώς παρουσιάσθηκαν οι Έλληνες στην ελληνική χερσόνησο, για το αν δηλαδή προήλθαν από συγκεκριμένες αλληπάλληλες καθόδους ή από μακρόσυρτες τοπικές δημογραφικές ζυμώσεις και μεταλλάξεις σε μια πραγματικότητα συνεχών μετακινήσεων και δημογραφικών αλλαγών και

ωριμάνσεων, στον μακρό χρόνο. Σύμφωνα με την πλέον παραδεδομένη μέχρι σήμερα άποψη, οι Έλληνες εμφανίζονται σταδιακά, από την τρίτη χιλιετία π.Χ. και εξής, μέσω αλληπάλληλων καθόδων ελληνικών φύλων που ήρθαν από βόρεια και βορειοανατολικά, στο πλαίσιο των μεγάλων μετακινήσεων ινδοευρωπαϊκών φύλων που υπολογίζεται ότι εκκινούν από την τέταρτη χιλιετία και εξής. Από ένα χρονικό σημείο πάντως και μετά, οι Έλληνες μοιάζει πως συναποτελούνταν από πολλά φύλα, όπως οι Μινύες, οι Λαπίθες, οι Μακεδνοί ή Μακεδόνες, οι Μολοσσοί, οι Δωριείς, οι Άβαντες, οι Αχαιοί, οι Αρχάδες, οι Ίωνες, οι Φωκείς, οι Βοιωτοί, οι Περραιβοί, οι Λοκροί, οι Αινιάνες, οι Θεσπρωτοί, οι Θεσσαλοί, οι Μάγνητες κ.ά., που μιλούσαν εκδοχές της ίδιας γλώσσας και ήταν εγκατεστημένοι σε διάφορα σημεία της ελληνικής χερσονήσου.

Καθώς συνήθως οι άνθρωποι θέλουν με τα ονόματα να νοηματοδοτήσουν πράγματα, ξέρουμε ποιο είναι το πρώτο εθνικό όνομα στην περιοχή μας;

Αρχικό εθνικό όνομα των Ελλήνων ενδεχομένως ήταν το όνομα «Δαναοί» – από την ινδοευρωπαϊκή

ρίζα δαν που σημαίνει «νερό, σταγόνα», εξού και το όνομα «Δανάη» ή το όνομα ποταμών όπως «Ηριδανός» κ.λπ. Όπως επίσης το όνομα «Γραικοί», που εντοπίζεται, ως φαίνεται, αρχικά στην περιοχή της Ηπείρου.

Το ότι οι Έλληνες επί μακρόν ονόμαζαν τους εαυτούς τους «Γραικούς» αναφέρεται σε πολύ μεταγενέστερη ελληνική επιγραφή του 4ου αι. π.Χ., στην οποία αναγράφεται: «Ἕλληνες ὠνομάσθησαν, τὸ πρότερον Γραικοὶ καλούμενοι». Ο δε Αριστοτέλης, αναφερόμενος στη Δωδώνη της Ηπείρου και τους εκεί Σελλούς, γράφει πως στην περιοχή «ὄκουν οἱ Σελλοὶ καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν Γραικοί, νῦν δὲ Ἕλληνες».

Από το «Γραικοί» προέρχεται ο λατινικός όρος «Graecus». Τον όρο αυτόν πήραν οι Ρωμαίοι από τους κατοίκους των πολυάριθμων ελληνικών αποικιών της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας που είχαν αρχίσει ήδη να δημιουργούνται από τον 8ο αι. π.Χ. – κυρίως από τους εκεί Ερετριείς και Βοιωτούς αποίκους που ήταν συνδεδεμένοι με την περιοχή Γραία του Ωρωπού και, εξ αυτού, ονόμαζαν τους εαυτούς τους «Γραίες» ή «Γραικούς». Από αυτό το λατινικό «Graecus», οι Έλληνες ονομάζονται έκτοτε στις

ευρωπαϊκές γλώσσες «Greeks», «Grecs», «Greci», «Griechen» κ.λπ.

Μιας και τότε ήταν μία εποχή κατά την οποία κυρίαρχο ρόλο στη ζωή των ανθρώπων είχαν οι μύθοι, υπάρχει κάποιος μύθος που να συνδέεται με το όνομα «Έλληνας»;

Ο μύθος του Δευκαλίωνα, του γενάρχη των ανθρώπων –του άνδρα που, μαζί με την Πύρρα, σώθηκε από τον Κατακλυσμό–, λέει πολλά για τη μετακύλιση του όρου «Γραικός» στον όρο «Έλλην», καθώς και για τους όρους με τους οποίους προσδιορίζονταν τα τέσσερα μεγάλα ελληνικά φύλα –Αχαιοί, Δωριείς, Αιολείς, Ίωνες– και οι αντίστοιχες διάλεκτοί τους. Ο Απολλόδωρος, στον 2ο αι. π.Χ., εξηγεί πως από την ένωση της Πύρρας και του Δευκαλίωνα γεννήθηκε ο Έλλην και πως από τον Έλληνα γεννήθηκαν ο Δώρος, ο Ξούθος και ο Αίολος. Προσθέτει δε ότι, από το όνομά του, ο Έλλην ονόμασε «Έλληνες» τους μέχρι τότε αποκαλούμενους «Γραικούς».

Ο Ησίοδος, από την άλλη, στον 7ο αι. π.Χ., εξηγεί ότι γενάρχης των Γραικών ήταν ο Γραικός, γιος του Δία και της Πανδώρας, κόρης του Δευκαλίωνα. Και ότι από τη γενιά του Γραικού προέρχονταν ο

Μάγνητας και ο Μακεδόνας. Μύθοι που, κατά τους ειδικούς, συνιστούν, κατά πάσα πιθανότητα, μεταγενέστερες κατασκευές των αρχαίων Ελλήνων, προκειμένου να ερμηνευθούν λησμονημένες ιστορικές αφετηρίες των ελληνικών αρχέγονων φύλων.

Οι μύθοι πλάθονταν για να εξηγήσουν τα πράγματα, αλλά και για να τους δώσουν μία συνέχεια. Μέσα από αυτό το πρίσμα, τι ισχύει με τους μύθους των Ελλήνων;

Μύθοι σαν κι αυτούς που μόλις αναφέραμε αποτελούσαν συνδετικό κρίκο για τους Έλληνες – ιδιαίτερα εκείνοι που συνδέονταν με τον Ηρακλή ή την Αργοναυτική Εκστρατεία. Η τελευταία παρουσιάζεται στον μύθο ως εάν να ήταν η πρώτη κοινή επιχείρηση των Ελλήνων, καθώς έλαβαν μέρος άνδρες από τη Βοιωτία, την Αττική, τη Θεσσαλία, τη Λακωνία, την Αιτωλία, τη Θράκη, την Αργολίδα.

Πάντως, το πρώτο πανελλήνιο εγχείρημα φαίνεται πως ήταν η εκστρατεία στην Τροία και ο μακρός Τρωικός Πόλεμος που την ακολούθησε. Τούτο το εγχείρημα σήμερα πιστεύεται ότι δεν ήταν απλώς μύθος, αλλά ότι είχε ιστορική βάση και ότι πρέπει να συνέβη γύρω στο 1200 π.Χ. Κα-

τά την εποχή εκείνη, οι Έλληνες συνασπίσθηκαν προκειμένου να κατακτήσουν την παραλιακή μικρασιατική αυτή πόλη, που βρισκόταν σε στρατηγικό σημείο ελέγχου των θαλασσίων περασμάτων και του εμπορίου της ευρύτερης περιοχής. Το εγχείρημα έληξε με νίκη των Ελλήνων, με αποτέλεσμα την ενίσχυση της παρουσίας τους σε ευρύτερες περιοχές του ανατολικού Αιγαίου και τη Μικράν Ασία.

Παρ' όλη τη μεγάλη σημασία των μύθων, υποθέτω ότι από μόνοι τους δεν θα μπορούσαν να έφερναν κοντά τους ανθρώπους της εποχής. Τι άλλο συνέδεε εκείνους τους πρώτους Έλληνες;

Μαζί με τους μύθους, μεγάλης σημασίας συνδυαστικό κρίκο συνιστούσε για τους Έλληνες η λατρεία κοινών θεών, καθώς και η προσέλευση σε ιερά και μαντεία προκειμένου να ζητήσουν χρησμούς και καθοδήγηση για τα μέλλοντα. Επίσης, οι αμφικτυονίες, η ένωση δηλαδή –αρχικά φυλών και αργότερα πόλεων– με κέντρο ένα ιερό, στο οποίο συναντώνταν εκπρόσωποι των διαφόρων τόπων για να συζητήσουν κοινά προβλήματα. Μετά τον 8ο αι. π.Χ., σε σημαντικό κρίκο εξελίχθηκαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Και, φυσικά, ο

μεγαλύτερος κρίκος σύνδεσης των Ελλήνων ήταν η γλώσσα τους.

Μιας και αναφέρατε τη γλώσσα, προφανώς είναι ό,τι πιο σημαντικό στην πορεία κάθε λαού. Για τους Έλληνες και τη γλώσσα τους τι θα λέγατε;

Η γλώσσα είναι τεράστιας σημασίας στοιχείο, δεν έχει όμως την ίδια βαρύτητα για όλους τους λαούς, μια και πολλοί από αυτούς μιλούν περισσότερο ή λιγότερο κοντινές εκδοχές της ίδιας γλώσσας, οπότε εκεί το βάρος διαφοροποίησης πέφτει, αναλόγως, περισσότερο στα υπόλοιπα πολιτισμικά στοιχεία. Στην περίπτωση των Ελλήνων, η γλώσσα τους, παρότι ινδοευρωπαϊκή, είναι στον κλάδο της μοναχική και, εξ αυτού, το πολιτισμικό βάρος της είναι, για τους ομιλούντες την, μεγαλύτερο.

Οπωσδήποτε το πιο κομβικό στοιχείο της Ιστορίας του Ελληνισμού είναι η συνέχεια της γλώσσας του. Το σκέλος αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό εάν υπολογίσει κανείς ότι οι Έλληνες έχουν, παγκοσμίως, το ξεχωριστό προνόμιο –μαζί με τους Κινέζους, τους Ινδούς και, με κάποια υστέρηση χρόνου, τους Εβραίους– να μπορούν να πα-

ρακολουθήσουν, σε αδιάκοπη συνέχεια μέσα στον χρόνο, την πάντα ζώσα γλώσσα τους, γραπτά, επί τουλάχιστον 3.500 χρόνια. Μάλιστα, για την ελληνική γλώσσα η συνέχεια αυτή είναι, από πολλές πλευρές, πιο καθαρή από τις τρεις άλλες.

Το προνόμιο τούτο μας έγινε σαφές σχετικά πρόσφατα, το 1952, όταν ο ιδιοφυής Βρετανός ελληνομαθής αρχιτέκτονας Βέντρις (Michael Ventris) μαζί με τον φιλόλογο συμπατριώτη του Τσάντγουικ (John Chadwick) μπόρεσαν να διαβάσουν τις πήλινες πινακίδες των μυκηναϊκών ανακτόρων, των οποίων τα γραπτά σύμβολα δεν είχε καταφέρει κανείς να αποκωδικοποιήσει. Την άγνωστη, μέχρι τότε, αυτή γραφή την είχαν ονομάσει οι ειδικοί Γραμμική Β, σε αντιδιαστολή με την επίσης άγνωστη γραφή που είχε βρεθεί σε παλαιότερες πινακίδες –κυρίως στην Κρήτη και σε νησιά του Αιγαίου–, την οποία είχαν ονομάσει Γραμμική Α.

Τη Γραμμική Α δεν έχουμε μέχρι σήμερα καταφέρει να τη διαβάσουμε. Έχουν γίνει απόπειρες και έχουν προταθεί λύσεις, ωστόσο καμία δεν έχει γίνει ακόμη αποδεκτή από τη διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα. Οπότε περιμένουμε ελπίζοντας στη λύση του γρίφου.